

находясь рядом с алтарём охотники обязаны соблюдать тишину, чтобы не потревожить Байчана и продемонстрировать ему своё уважение.

Подводя итог сказанному следует отметить, что представленная в романе мифологическая картина мира демонстрируется как базисная часть всего существующего на земле. Эвенки в силу своего образа жизни постоянно взаимодействуют с различными проявлениями природного мира и воспринимают их в качестве непосредственных спутников, помогающих либо мешающих каждому на жизненном пути.

Таким образом, мифологические образы стихий в данном литературном произведении не только следует считать репрезентантами национального самосознания, но и культурно-эстетическими и моральными векторами в художественной концепции романа.

В.Ф. Епішава (Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка)

ЭТНАСТЭРЭАТЫПНЫ ВОБРАЗ “ЧУЖАКА” Ў БЕЛАРУСКАЙ ГІСТАРЫЧНАЙ ПРОЗЕ ПЕРШАГА ДЗЕСЯЦГОДДЗЯ ХХІ СТАГОДДЗЯ

Ключавыя словы: канатацыя, сема, этнас, этнастэрэатып, этнонім.

У адну з задач сучаснай лінгвістыкі ўваходзіць вывучэнне моўных сродкаў стварэння этнастэрэатыпаў, іх функцыянальнай ролі ў сістэме мастацкага твора. Пад этнастэрэатыпам разумеецца “стандартнае ўяўленне большасці людзей, якія складаюць той ці іншы этнас, пра людзей, што ўваходзяць у іншы або ў той самы этнас” [7, с. 450].

У лінгвістыцы вывучэнню этнастэрэатыпаў прысвечана даволі вялікая колькасць прац. Адпраўным пунктам для стварэння этнастэрэатыпаў традыцыйна з’яўляецца ўніверсальная семантычная апазіцыя “свой-чужы”. “У народнай культуры адносіны да прадстаўнікоў іншых этнасаў у многім вызначаецца праз паняцце этнацэнтрызму, калі толькі “свае” традыцыі, “свая” рэлігія, “свае” звычаі і “свая” мова ўспрымаюцца як “сапраўдныя”, “правільныя” і “праведныя”. Усё “чужое” насцярожана адмаўляецца як непрымальнае і грэшнае, а ўсякі прадстаўнік іншаэтнічнай групы ўспрымаецца як істота небяспечная... Канцэпт “чужога” з’яўляецца абавязковай умовай для фарміравання пэўнай карціны свету і адным з асноўных класіфікатараў самаідэнтыфікацыі” [1, с. 7–8]. У адпаведнасці з апазіцыяй “свой-чужы” вылучаюцца гетэрастэрэатыпы – вобраз пра іншую этнічную групу. Пры стварэнні гетэрастэрэатыпаў “прадстаўнікі іншых нацыянальнасцей характарызуюцца як дзіўныя, смешныя, непрыгожыя, іх дзеянні – як нелагічныя і няправільныя, а мова,

на якой яны размаўляюць, – як складаная і незразумелая”[8, с. 11–12]. У аснову гетэрэатэматыпаў пакладзена пачуццёвае, суб’ектыўнае ўспрыманне “сваімі” “чужакоў”.

Беларуская гістарычная проза першага дзесяцігоддзя ХХІ стагоддзя ўзбагацілася выдатнымі творамі пра мінулае нашага народа, у якіх па-мастацку дакладна выяўлены характарыстыкі “чужых” этнасаў. Да такіх твораў адносяцца раманы У. Гніламёдава “Уліс з Прускі, “Расія”, “Вяртанне”, “Валошкі на мяжы”, А. Наварыча “Літоўскі воўк”, В. Іпатавай “Альгердава дзіда”, “Знак вялікага магістра”, Л. Дайнекі “Назаві сына Канстанцінам” і інш. У мастацкіх творах спасцігаюцца рысы плямён, народаў, нацый, рэлігійных канфесій, асаблівасці дзяржаўных утварэнняў і вялікіх геаграфічных рэгіёнаў, што вызначаюцца сваёй ккультурна-гістарычнай спецыфікай. У творчым арсенале пісьменнікаў пры стварэнні этнічных характарыстык “чужакоў” важную нагрузку выконваюць этнастэратыпы.

У мастацкіх гістарычных творах праз бачанне беларусаў створаны этнастэратыпны вобраз “чужакоў” – палякаў, немцаў, рускіх, татараў. Вылучаецца шэраг ключавых пазіцый, па якіх апазнаецца “чужак” сярод “сваіх”: гэта незвычайныя паводзіны, бяздушнасць, агрэсіўнасць, жорсткасць і г.д. Этнічныя характарыстыкі “чужакоў” дапамагаюць пісьменнікам стварыць каларытную карціну ўяўленняў нашых продкаў пра сваіх этнічных суседаў. Намалюваць партрэт “чужака” – значыць у многім усвядоміць праз мастацкую форму адметнасць уласнага народа.

Пры стварэнні этнастэратыпнага вобраза “чужака” аўтары прыбягаюць да выкарыстання канатацыйна афарбаваных найменняў – этнонімаў. Найбольш паказальным у гэтым плане з’яўляецца этнастэратыпны вобраз **рускіх**, актуалізацыя якога адбываецца пры дапамозе этнонімаў *рускі, расейцы, маскаль, маскавіт, маскоўцы*. Этнастэратыпная характарыстыка выяўляецца наступным чынам:

‘вынослівыя’: *Вярнуўшыся ў Запалоннае, сустрэў ля воласці Рэціна. Угледзеўшы абвешанага хатулямі прускаўца, Герасім сказаў: – Ну, рускі народ вынослівы, а беларусы – яшчэ больш!* [3, с. 556];

‘з буйным характарам, непакорлівыя’: *Гэта была старая, патрыярхальная руская вёска, двароў на пяцьсот, жыццё ў якой цягло марудна і без змен. ... Але людзі тут жылі буяныя, непакорлівыя – далёкія нашчадкі беглых разінцаў і пугачоўцаў* [3, с. 123–124];

‘з непастаянным характарам’: *Прускавец, не даслухаўшы спрэчку, падаўся глыбей у кусты. “Цікавы народ – гэтыя запалонаўцы! – думаў ён. – У іх нейкія крайнасці: то сябруюць, то раптам валтузяцца, то кабала, то свабода, то зноў кабала...”* [3, с. 194];

‘смелыя’: – *Смелая ў цябе жонка! – пахваліў Хведар, паціснуўшы маладзіцы далоньку. – Руская! – як бы пацвердзіў Лявон* [2, с. 54];

‘шчырыя, бяскрыўдныя’: *Расейскіх жаўнераў спачатку набойваліся, але праз некалькі дзён прыгледзеліся і прывыклі. Яны былі звычайныя, падняволеныя людзі. Шчырыя і бяскрыўдныя* [4, с. 231];

‘настойлівыя’: *Сын стаў супакойваць бацькоў: – Да ўсё будзе добра! Нават вельмі добра! Памянеце маё слова. Рускі чалавек, баця, калі ён чаго-небудзь захоча, абавязкова даб’еца! Толькі захацець трэба па-сапраўднаму* [3, с. 416].

Пры характарыстыцы **палякаў** актуалізуюцца семы ‘*фанабэрыстасць*’, ‘*фанатычнасць*’:

Айцец Гіпаліт застаўся стаяць на месцы. “Палячка! Як і кожная палячка, яна фанатычка!” – думаў ён, пазіраючы пані Хэлене ўслед [2, с. 187].

У творах некаторых аўтараў прадстаўнікі гэтага народа часта характарызуюцца праз этнапонім Польшча ў значэнні: ‘*слабая, але сквапная дзяржава*’:

– *Эх, дзядзьку, вы як Фама няверуючы. – Косця незадаволена пакруціў галавой і прыцмокнуў языком. – Расія вунь якая магутная была, а бачыце, што сталася! А Польшча... Што такое Польшча?! Гэта будынак на курыных ножках! Ткні – ён і паваліцца* [2, с. 263]; [Андрэй]: *...Польшча! Вялікі кавалак беларускай зямлі яна заглынула, але ці пракаўтне?* [2, с. 90].

У гістарычных творах **немцы** абазначаюцца лексемамі з адмоўнай канатацыяй *крыжакі*, *ваўкі*. Прадстаўнікі гэтага этнаса характарызуюцца як ‘*бязлітасныя*’, ‘*драпежныя*’:

Бязлітасць вужа Ягайлы, як і крыжакоў, была вядомая ўсім... [6, с. 147]; -- *Хіба можна з ваўкамі сябраваць? – голасна адпрэчыў вялікі князь, і ўсе замоўклі; Крыжакі!... драпежныя гэтыя ваўкі...* [5, с. 579].

Фактычна аналагічная характарыстыка даецца і **татарам** (варыянт – *стэпавікам*), якая ўвасоблена ў семах ‘*бязлітасны*’, ‘*шалёны*’:

...Адтуль вецер нёс... адчуванне грознай небяспекі, што ішла ад гэтых бязлітасных, загартаваных у бітвах, нястомных стэпавікоў [6, с. 66].

У ацэначным кампаненце этнастэрэатыпа “чужака” негатыўная характарыстыка абумоўлена не толькі этнацэнтрызмам, але і з’явай самазахавання, надзвычай актуальнай ва ўсе часы для беларусаў. Непрыняцце чужых парадкаў, волі не магло не адбіцца на фарміраванні адпаведнага менталітэту ў нашых продкаў. Універсальная семантычная апазіцыя “свой-чужы” ўвасоблена пісьменнікамі з пазіцыяй гістарызму аб’ектыўна і праўдападобна.

Літаратура

1. Белова, О.В. Этнокультурные стереотипы в славянской народной традиции / О.В. Белова. – Москва: «Индрик», 2005. – 288 с.
2. Гніламёдаў, У.В. Вяртанне: раман / Уладзімір Гніламёдаў. – Мінск: Маст. літ., 2008. – 429 с.

3. Гніламёдаў, У.В. Расія / Уладзімір Гніламёдаў. – Мінск: ТАА “Харвест”, 2007. – 672 с.
4. Дайнека, Л.М. Назаві сына Канстанцінам: раман / Леанід Дайнека. – Мінск: Літаратура і Мастацтва, 2010. – 448 с.
5. Іпатава, В. Альгердава дзіда: раманы / Вольга Іпатава. – Мінск: Беллітфонд., 2002. – 608 с.
6. Іпатава, В. Знак Вялікага Магістра: раман / Вольга Іпатава. – Мінск: Кнігазбор, 2009. – 296 с.
7. Крысін, Л.П. Этностереотипы в современном языковом сознании: к постановке проблемы / Л.П. Крысін // Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности: коллективная моногр. / Отв. ред. Н.А. Купина и М.Б. Хомяков. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – 542 с.
8. Шен, Д.А. Этнотим в лексико-семантическом пространстве английского языка: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Д.А. Шен; Нижегородский гос. лингв. ун-т им. Н.А. Добролюбова. – Нижний Новгород, 2009. – 21 с.

В.І. Караткевіч (Нацыянальны інстытут адукацыі)

СТРАТЭГІІ ТРАНСФАРМАЦЫІ ПЕРСАНАЖАЎ У БЕЛАРУСКАЙ ДРАМАТУРГІІ КАНЦА ХХ СТАГОДДЗЯ (НА ПРЫКЛАДЗЕ ВЫБРАННЫХ ТВОРАЎ)

Ключавыя словы: персанаж, драматургія, трансфармацыя, постмадэрнізм, тэкст, ідэя.

Апошняя дзесяцігоддзе ХХ стагоддзя для беларускай драматургіі – гэта час усведамлення крызісу традыцыйных мастацкіх практык і асэнсавання новых падыходаў да адлюстравання рэчаіснасці. Асабліваю папулярнасць набываюць ідэі постмадэрнізму ў самых розных праявах: насмешліва-парадыйная літаратура і шызалітаратура [5]. У межах гэтых мадыфікацый раэлізуюцца разнастайныя *стратэгіі* трансфармацыі персанажаў драматургічных твораў. Гэты працэс істотна паўплываў на тэкставую арганізацыю і спецыфіку сэнсаўтварэння.

Адной з самых распаўсюджаных стратэгіяў трансфармацыі персанажаў з’яўляецца *намінацыя*. Назіраецца пераход ад персаніфікаванага называння (традыцыйныя імёны) да абагульненага. Пры гэтым нават уласныя імёны трансфармуюцца. Напрыклад, у п’есе “Крык” І. Сідарука рэцыпіент вымушаны ўважліва сачыць за зрухамі свядомасці прывідных Дрына і Абзелі, якія маюць яшчэ шэраг такіх жа канататыўных імёнаў. Гэтыя персанажы – эматыўныя асобы, іх унутраныя перажыванні з’яўляюцца семантычным ядром мастацкага твора. Пры гэтым аўтар выбірае незвычайную стратэгію тэкставай арганізацыі свайго “Крыку”: рэплікі напісаны без пазначэння асоб, якія іх прамаўляюць, хоць у пачатку твора дадзены пералік дзейных асоб.